

In memoriam

ПРОЩАВАНЕ С БОЯН НИЧЕВ

ГЕОРГИ ЦАНКОВ

Едва ли някога е предполагал, че точно аз ще пиша прощални думи за него. Пък и нямаше вид на човек, повярвал в неизбежността на смъртта. Беше известен с черния си хумор, често съм го чувал да се шегува и с нея, макар че се боеше от болестите и ненавиждаше предсказанията. Малко са сред истинските литератори хората със здраво чувство за реалността — той беше най-освободеният от илюзии човек на словото, когото познавах. Днес мнозина се напъват да докажат, че винаги са били инакомислещи, не обаче и той: за всички беше ясно, че трудно може да бъде подхлъзнат с голи идеали, защото познавахме упоритостта му да подлага всичко на съмнение, дори и собствените си писания. Докато беше директор на Литературния институт, като по чудо успя нито за миг да не се превърне в бюрократ: решаваше административните въпроси със същата лекота, с която говореше за предпочитаните си автори. И като главен редактор на списание „Литературна мисъл“ внесе в редколегията някакъв трудно поддаващ се на определение, незаменимо негов си дух на артистичност, който обаче съвсем не беше в дисхармония с академизма на изданието. Не долюбваше героичните пози, затова някои прекалени светци зад гърба му го обвиняваха в конформизъм, макар че трудно биха се съизмерили с антиконформизма на изследванията му. Нещо много показателно за неговия характер ще усети онзи, който добре познава „почерка“ на Бранислав Нушич и прочете книгата на Ничев за великия сръбски сатирик. Нушичевият възролен хумор беше свойствен на литературоведа, който също умееше със „скъпернически“ подбрани изрази да изгради карикатурен характер, дори да опише псевдонаучен нонсенс от епохата на соцреализма. Забелязал съм, че Боян Ничев обичаше да гледа хората и да ги „хербаризира“ във въображението си, да определя типове и стереотипи на поведение. Фактите от живота го вълнуваха не сами за себе си, а като знаци в една верига, която отвеждаше към откриване на значимото обобщение. Същото бе и отношението му към художествените текстове, подходеше към всеки от тях като доктор-педант: трябваше да достигне до генезиса им, детайлно да огледа родословното дърво, към което са привързани и след това да потърси едрия план — на гората с подобни, но различни дървета. Така и тръгна към темата на живота си: зараждането на модерните южнославянски литератури от фолклора. В наши дни моногра-

фията му „Увод в южнославянския реализъм” е неподлежаща на съмнение класика и същевременно генератор на идеи. Когато се изброяват приносите на научните институти към БАН за националния интелектуален продукт, сред постиженията на литературите свършеното от професор доктор Боян Ничев е един вид тежка артилерия.

С възхита за него в Париж ми говори прочутият сръбски литературовед Предраг Матеич. Имам лични впечатления колко високо го ценеше чешкият компаративист Ян Кошка. Впрочем, срещата на Кошка с български интелектуалци в Чешкия културен център в София през пролетта на 1997 г. беше мястото и на последната ми кратка беседа с проф. Ничев. Поканих го да се включи в осъществяването на бъдещите проекти на секция „Сравнително литературознание” и той с видимо удоволствие се съгласи. Призна, че след дипломатическите години в Прага е зажаднял да се върне към изследователското поприще. Работеше над книга за Чехия, беше събрал и ценни впечатления от дейността на съвременните тамошни литературоведи. Несъмнено след време ще се замислим и върху приноса му за взаимоотношенията ни с тази прекрасна страна, където той беше първият демократичен официален пратеник на България.

Сред класиците на националната литературна наука и критика Боян Ничев особено ценеше доктор Кръстьо Кръстев, Иван Шишманов, Михаил Арнаудов, Борис Йоцов. Направи всичко, за да докаже, че е най-значимият им продължител. Но голямата му слабост бе Боян Пенев. Дори в личен план, когато препрочитам „Дневниците” на Боян Пенев, долавям сходни с натюрела на Боян Ничев нюанси, ако щете дори, сходно отношение към нещата от живота. В една от сравнително ранните блестящи студии на професор Ничев, посветена на кръга „Мисъл”, властно усещаме пристрастието му към онази епоха, когато се градяха основите на нова България. В духовното съдружие на Славейков, Петко Тодоров, Яворов, Кръстев и Пенев съвременният литературовед открива безпогрешно механизма на европеизацията на националното съзнание, както и най-хармоничното осъзмеряване на връзката между „родно” и „чуждо”. Блестящ ерудит, познавач на големите течения в интелектуалната еволюция на ХХ век, Ничев не се боеше да гради тезите си в градивен спор с изтъкнатите имена на западната литературоведска мисъл: предпочиташе да търси потвърждение на новаторските си идеи при Леви-Строс и Батай, при Уелек и Уорън, при „опоязовците”, отколкото да „поддаква” на наши и съветски марксистически капацитети. Затова и когато пишеше за Димитър Талев или Емилиян Станев, за Йордан Радичков и за Ивайло Петров, стигаше много по-далеч от самораслите ни догматици — успя да предложи убедителен, почти освободен от идеологическия баласт прочит на съвременната ни литература в изследването си „Съвременният български роман”, което и сега ни поразява с истинността на наблюденията и размаха на обобщението. През 1989 година се появи книгата му „Валцаров и нашият поетичен диалог със света”, в която е разшифрована сложната драма на поета, смлян в безсмисления двубой на желаната епоха.

Особено ценни са постиженията на литератора в областта на сравнителното литературознание, което в „доничевския“ социалистически период у нас се възприемаше единствено като изреждане на преводи и търсене на повърхностни аналогии, сред които особено с добро око се гледаше на сравненията със съветската литература. Боян Ничев не само възкреси постигнатото от Шишманов и Йоцов, той беше истинският баща на модерната българска компаративистика. Едва ли някой би могъл да проникне резултатно в тази област на литературната наука, без да осмисли изводите на монографията му „Основи на сравнителното литературознание“, както и многобройните му студии и статии по тази проблема. След Ничев е абсурдно да останеш до голия рецепционен факт, без да търсиш отношението му към националната култура и мястото му в световния литературен процес. Той се отнася с особено внимание към психологията на литературния труд, към категориите на възприемането му, към самото ставане на естетическото. При това успява винаги да се пребори със сухия академизъм, без нито за миг да изневерява на терминологичната чистота. В писането си професорът беше същият, както и в живота — едновременно системен и артистичен, съмняващ се и вярващ.

Обичах да слушам, когато той и великолепните му приятели Тончо Жечев, Здравко Петров, Кръстьо Куюмджиев, Петър Велчев захващаха да разговарят за писатели и книги, за на пръв поглед дребните неща от литературното ни всекидневие. Техните беседи винаги са били своеобразен спектакъл за посветени, изпълнен с блестящи реплики, с неповторим хумор, с проникателни наблюдения за болното ни общество. Както навремето след Куюмджиев и след Цветан Стоянов, така и сега след Ничев в духовния ни живот зейва зловеща рана. Но не се съмнявам, че книгите му никога няма да бъдат затрупани от библиотечния прах, защото са истинни и изстрадани — прокарват пътища към онези простори, където ще се разположи цивилизацията на бъдещето.